

Η προέλευση του ονόματος του χρυσού

Η ελληνική ονομασία του πολύτιμου μετάλλου πηγάζει πιθανότατα από την πανάρχαια μέθοδο συλλογής του στον Καύκασο.

Σύμφωνα με τα ετυμολογικά λεξικά, η λέξη «χρυσός» είναι δάνειο σημιτικής προελεύσεως. Πράγματι, ενώ η λέξη *hara* στην αραμαϊκή σημαίνει κίτρινο, οι παραλλαγές της *hurasu* στην ασσυριακή, *charuts* στην εβραϊκή, *hrs* στην ουγκαριτική κ.ά. χρησιμοποιούνται για το όνομα του πολύτιμου μετάλλου. Γι' αυτό υποστηρίζεται ότι οι Έλληνες δεχόμενοι το πολύτιμο αυτό μέταλλο από Σημίτες εμπόρους υιοθέτησαν και το όνομά του. Ωστόσο, ο χρυσός βρίσκεται στο Αιγαίο με τη μορφή κοσμημάτων σε αρχαιολογικές συνάψεις που χρονολογούνται το αργότερο στα τέλη της 4^{ης} ή τις αρχές της 3^{ης} χιλιετίας π.Χ., εποχή δηλαδή κατά την οποία ούτε υποψία επαφών με σημιτικούς λαούς μπορεί να υπάρξει. Οι δε επαφές των Ελλήνων με τους Φοίνικες, κατά γενική παραδοχή, δεν μπορούν να χρονολογηθούν νωρίτερα από τη λεγόμενη Ανατολίζουσα περίοδο της Αρχαϊκής Ελλάδας (8^{ος}-7^{ος} αι. π.Χ.). Ακόμη και ο διαπρεπής Βρετανός μελετητής των μυκηναϊκών πινακίδων της Γραμμικής Β' γραφής J. Chadwick, αν και δέχεται τη σημιτική προέλευση της λέξης, απορρίπτει την εισαγωγή της στην ελληνική γλώσσα μέσω των ελληνοφοινικικών επαφών, γιατί απλούστατα η λέξη χρυσός απαντάται τουλάχιστον πέντε αιώνες νωρίτερα στα μυκηναϊκά κείμενα της Γραμμικής Β' γραφής.

Κοσμήματα από προσχωσιγενή χρυσό, σαν αυτά που βρίσκονται στο Αιγαίο, είναι γνωστά από την περιοχή της Βάρνας στη σημερινή Βουλγαρία, όπου συνόδευαν ως κτερίσματα τους νεκρούς ενός εκτεταμένου Νεολιθικού νεκροταφείου. Μια άλλη περιοχή, στην οποία τουλάχιστον από την 3^η χιλιετία π.Χ. τεκμηριώνεται η κατασκευή κοσμημάτων από προσχωσιγενή χρυσό είναι ο Καύκασος, όπου, καθώς μας πληροφορεί ο γεωγράφος Στράβων,

ο χρυσός συλλεγόταν στις κοίτες ποταμιών με δορές προβάτων (προβιές, μηλωτές: μήλα = πρόβατα): τα ψήγματα χρυσού που έφερνε το νερό κολλούσαν στο μαλλί τεντωμένης μηλωτής στον πυθμένα του ποταμιού. Η μηλωτή στη συνέχεια κρεμιόταν από ένα δέντρο για να στεγνώσει και ακολούθως καιγόταν, ώστε με το πλύσιμο της στάχτης να παραμείνει ατόφιο το χρυσάφι. Έτσι, κατά τον Στράβωνα πάντα, γεννήθηκε ο μύθος του χρυσόμαλλου δέρατος.

Σε αντίθεση με τη Μαύρη Θάλασσα, στην περιοχή του Αιγαίου δεν έχουν εντοπιστεί ενδείξεις για πρώιμη συλλογή προσχωσιγενούς χρυσού, γεγονός που καθιστά πιθανή την εισαγωγή των χρυσών κοσμημάτων στο Αιγαίο από εκεί. Μάλιστα, η παρουσία τους σε θέσεις που βρίσκονται είτε σε νησιά (π.χ. Σπηλιά του Ζα στη Νάξο) είτε σε θέσεις που δεν απέχουν πολύ από τη θάλασσα (π.χ. Διμήνι Θεσσαλίας, Σπήλαιο Δυρού στη Μάνη), ενισχύει την άποψη ότι αυτά μεταφέρθηκαν διά θαλάσσης. Και αν λάβει κανείς υπόψη του ότι, σύμφωνα με πρόσφατες γεωλογικές έρευνες, η Μαύρη Θάλασσα είχε συνδεθεί με το Αιγαίο από την 6^η χιλιετία π.Χ., η διακίνηση αγαθών μεταξύ των δύο θαλασσών κατά την 4^η χιλιετία δεν φαίνεται εξωπραγματική.

Ο Φρίξος και η Έλλη

Σύμφωνα πάλι με τα αρχαιολογικά δεδομένα, η εισαγωγή χρυσού στο Αιγαίο φαίνεται ότι σταμάτησε για ένα διάστημα: χρυσά αντικείμενα απουσιάζουν εντελώς από αρχαιολογικές συνάψεις των πρώτων αιώνων της 3^{ης} χιλιετίας π.Χ. Εμφανίστηκαν εκ νέου περί τα μέσα της χιλιετίας στην Πολιόχνη της Λήμνου με τη μορφή περίτεχνων κοσμημάτων παρόμοιων με εκείνα της απέναντι Τροίας. Τα αίτια και οι συνθήκες διακοπής των εισαγωγών χρυσού στο

Αιγαίο παραμένουν ακόμη αδιευκρίνιστα. Ίσως όμως αυτή τη διακοπή απηχεί ο μύθος περί φυγής του Φρίξου και της Έλλης καβάλα σε χρυσόμαλλο κριάρι και μάλιστα προς τη μυθική Κολχίδα, όπου, όπως είδαμε, το χρυσάφι συλλεγόταν με βασικό εργαλείο τη μηλωτή. Σύμφωνα με τον μύθο, με τη φυγή του Φρίξου και της Έλλης η χώρα μπήκε σε μακρά περίοδο φτώχειας και δυστυχίας. Προκειμένου δε να επανακάμψει η ευημερία στον τόπο, έπρεπε να επιστρέψει το πνεύμα του Φρίξου, το οποίο στη βάρβαρη χώρα δεν είχε βρει ανάπαυση, αφού ο ενταφιασμός του ήρωα δεν είχε γίνει σύμφωνα με τα ελληνικά έθιμα. Κι αυτό μπορούσε να γίνει μόνο με τον επαναπατρισμό του χρυσόμαλλου δέρατος από την Κολχίδα, όπου ο Φρίξος είχε θυσιάσει το κριάρι στον Δία. Για τον σκοπό αυτόν οργανώθηκε η Αργοναυτική Εκστρατεία.

Με την πάροδο των αιώνων και με μικρές διακυμάνσεις η χρήση του χρυσού στο Αιγαίο όλο και διευρυνόταν, ώσπου κατά τη Μυκηναϊκή περίοδο, το πολύτιμο μέταλλο έγινε το κατ' εξοχήν σύμβολο κύρους και εξουσίας, καθώς μαρτυρούν οι μεγάλες ποσότητες που συνόδευαν τους βασιλικούς νεκρούς στην τελευταία τους κατοικία. Ο χρυσός, όχι απλώς με τη μορφή κοσμημάτων αλλά και ως όπλα και σκεύη, κατέστη το μέσον προβολής και επιβολής του κατόχου του προς τους κοινωνικά υποδεέστερους. Από την περίοδο αυτή, όπως ήδη αναφέραμε, έχουμε και την αρχαιότερη καταγραφή του ονόματος, το οποίο στις πινακίδες της Γραμμικής Β' γραφής απαντά τόσο ως ουσιαστικό ku-ru-so (χρυσός) όσο και ως επίθετο ku-ru-so-jo (χρυσόιος, χρυσούς). Αξίζει να σημειωθεί ότι σε όλη την ιστορία της η ελληνική γλώσσα δεν χρησιμοποίησε άλλο όνομα για το συγκεκριμένο αυτό μέταλλο. Και αφού, σύμφωνα με την αρχαιολογική μαρτυρία, ο χρυσός έφτασε στο Αιγαίο ως εξωτικό αγαθό, προφανώς έχουν δίκιο οι γλωσσολόγοι που υποστηρίζουν ότι οι Έλληνες μαζί με το μέταλλο δανείστηκαν και το όνομά του. Άλλωστε, η διακίνηση και η χρήση οποιουδήποτε αγαθού δεν είναι εφικτή χωρίς όνομα (βλ. «Κ» 14-02-2010). Αυτό σημαίνει ότι το όνομα του χρυσού μπορεί να είναι τόσο αρχαίο, όσο και η αρχική εισαγωγή του στο Αιγαίο, να ανάγεται δηλαδή στα τέλη της Νεολιθικής Εποχής, πράγμα που βάζει σε αμφισβήτηση τη σημιτική προέλευσή του.

Θεοποίηση της μηλωτής

Ανάμεσα στα κείμενα που οι ανασκαφές στην πρωτεύουσα των Χετταίων, τη Hattusha (σημερινό Bogazky) έφεραν στο φως, υπάρχουν και μερικά στα οποία περιγράφονται τελετουργικές πράξεις που σχετίζονται με τις εορτές AGRIG και KILAM. Το λατρευτικό σύμβολο στις γιορτές αυτές ήταν η δωρά προβάτου, η μηλωτή, που αναφερόμενη με το όνομα

«kursa» περιφερόταν σε πομπές και λιτανείες, μετά το πέρας των οποίων κρεμιόταν από ένα δέντρο. Σε πολλές μάλιστα περιπτώσεις, η μηλωτή ταυτιζόταν με την ίδια τη θεότητα και λατρευόταν ανάλογα. Προφανώς η θεοποίησή της οφείλεται στον ρόλο που διαδραμάτιζε για την παραγωγή πλούτου, αφού σε πολλούς χεττιτικούς μύθους η μηλωτή αναφέρεται και ως σύμβολο της αφθονίας, αντίστοιχο προς το Κέρας Αμαλθείας των Ελλήνων. Δεδομένου ότι η πανάρχαια μέθοδος συλλογής χρυσού στην περιοχή του Καυκάσου συνεχίζει να εφαρμόζεται μέχρι σήμερα και δεδομένου επίσης ότι η θρησκεία αποτελεί την πιο συντηρητική περιοχή της ανθρώπινης ιδεολογίας, είναι ενδεχόμενο η θεοποίηση της μηλωτής να είχε συντελεστεί πολύ πριν από την εποχή των Χετταίων, στις θρησκευτικές γιορτές των οποίων επιβίωσε ως τελετουργικό σύμβολο.

Η Αργοναυτική Εκστρατεία

Στην Αργοναυτική Εκστρατεία δεν καταγράφεται ένα συγκεκριμένο γεγονός, αλλά οι μακραίωνες δοσοληψίες των κατοίκων του Αιγαίου με την ανατολική εσχατιά του Ευξείνου Πόντου, οι οποίες φαίνεται πως άρχισαν με την αναζήτηση τεχνογνωσίας σχετικής με τη μεταλλουργία στα τέλη της 4^{ης} ή τις αρχές της 3^{ης} χιλιετίας π.Χ. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται και η αναζήτηση του τρόπου απόκτησης του χρυσού. Οι πρώτοι αιγαιοπελαγίτες που έφτασαν εκεί και αντίκρισαν μια «χρυσόμαλλη» μηλωτή, το χρυσόμαλλο δέρας, να κρέμεται από ένα δέντρο, από μια δρυ κατά τον μύθο, και να φρουρείται από ένα δράκο, είναι λογικό να ρώτησαν περί τίνος επρόκειτο. Η απάντηση στην ντόπια διάλεκτο θα πρέπει να ήταν παρεμφερής με τη χεττιτική λέξη «kursa», δηλαδή μηλωτή. Και επειδή συχνά συμβαίνει άλλο να εννοεί ο χρήστης μιας γλώσσας με την εκφορά ενός ονόματος και άλλο να αντιλαμβάνεται ο αλλόγλωσσος δέκτης (βλ. «Κ» 14-02-2010), ενδέχεται το όνομα «kursa» να εξελήφθη ως όνομα του μετάλλου. Με το όνομα δε αυτό έφτασε στο Αιγαίο, όπου μετά από μακραίωνη προφορική χρήση καταγράφηκε στις μυκηναϊκές πινακίδες ως «ku-tu-so», δηλαδή χρυσός. Ίσως δεν είναι τυχαίο ότι το ιδεόγραμμα που συμβολίζει τον χρυσό στις πινακίδες αυτές έχει το σχήμα τεντωμένης προβιάς.

Αν η προτεινόμενη εξήγηση του ονόματος του χρυσού έχει κάποια σχέση με την πραγματικότητα, **η λέξη χρυσός πρέπει να είναι χεττιτικό μάλλον παρά σημιτικό δάνειο.** Και επειδή είναι δύσκολο η ίδια παρανόηση να διαπράχτηκε ταυτόχρονα από αλλόγλωσσους λαούς τους οποίους, συν τοις άλλοις, τους χωρίζουν μεγάλες αποστάσεις, είναι ενδεχόμενο η ρίζα με την οποία αποδίδεται **ο χρυσός στις σημιτικές γλώσσες να είναι δάνειο... ελληνικό!**

Χρ. Γ. Ντούμας, 02-05-2010 (Ομότιμος καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών)